

զերական պատմութեան համար. տէրութիւններ մէկը միւսի յետեւից փուլ եկան մահմեդականաց գրոհակներէ առջեւ, Հնդկաստանից մինչեւ Սպանիա տիրեցին մարգարէի յաջորդները: Արօնական ոգեւորութիւնը, մատնելով արաբացոց ձեռքը հեռուոր երկրներ, մի եւ նոյն ժամանակ զարկ տւեց նոցա մտաւոր զարգացմանը, ստեղծեց մի կուլտուրա, որ իւր ազդեցութիւնն գրոշմեց նաեւ եւրոպական ազգերի մտքի վերայ: Մարգարէի խօսքը շէր միայն, որ արաբական պատմագրութեանը կեանք տւեց, այլ եւ այն փայլուն յաղթութիւնները, որ զեւ նորա օրերով էին սկսած. նոր ազգերի հետ ծանօթութիւնը միանգամայն լայն ծաւալ տւեց Արաբիոյ բնակիչների աշխարհայեցողութեանն, որ ծաղկեցաւ փիլիսոփայութեան, աշխարհագրութեան, տիեզերական պատմութեան, մի խօսքով՝ հարուստ եւ բազմակողմանի գրական նութեան մէջ:

Մեզ համար հետաքրքրական են պարսկան եւ աշխարհագրական տեղեկութիւնները Հայաստանի մասին, որ արաբացի մատենագրեր՝ ընդարձակ կամ համառօտիւ՝ կ'աւանդեն իրանց երկերում. որչափ էլ նոցանում յեղաշրջած լինին պատմական փաստերը յօգուտ ուղղափառների, որչափ էլ աշխարհագրական մանրամասնութիւններ այլայլւած, այնու ամենայնիւ նոցա տւած նիւթը բաւական առատ է՝ մեր միջինդարեան ժամանակագրերի պակասը գէթ նուազիւ լրացնելու:

Թէ որչափ արժանահաւատ են արաբացի մատենագրերը՝ խնդիրս ինքն ըստ ինքեան կը պարզի, եթէ ի նկատի առնենք այն շրջանը, որի մէջ նոքա մեծացած են, այն աղբիւրները, որոնցից նոքա օգտւած են: Հնուց ի վեր նահապետական կեանքը կը տիրէր այս ընդարձակ անապատներում. խաշնարած ժողովրդի միակ մտաւոր բաւականութիւնն էր՝ անցած-եղածի զրոյցները, որ կ'աւան-